

Бабич А.І., к.т.н., доц., Кернеш В.П., к.т.н., доц.

Київський національний університет технологій та дизайну

ВПРОВАДЖЕННЯ ЕЛЕМЕНТІВ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ ДЛЯ СТУДЕНТІВ УКРАЇНИ З ПОРУШЕННЯМ СЛУХУ У ЗВО

Анотація. Актуальність вибраної теми дослідження визначається тим, що однією з гострих сучасних соціальних проблем є стан здоров'я дітей та молоді. Інклюзивна освіта є частиною концепції соціального залучення (соціальної інклюзії), що з'явилася як результат переходу більшості суспільств до демократичних цінностей, поваги до основних прав та свобод людей. Практична значущість і недостатня наукова розробленість проблеми запровадження інклюзивної освіти у закладах вищої освіти з використанням ефективних технологій і моделей специфіки підготовки педагогічних працівників до роботи в нових інтегративних умовах зумовили вибір теми роботи та її завдання. Метою роботи є науково-теоретичне обґрунтування технологій та моделей педагогічного супроводу інклюзивного навчання студентів із вадами слуху в умовах ЗВО, що сприятимуть підвищенню якості вищої професійної освіти, зокрема дадуть змогу готувати висококваліфікованих спеціалістів, краще реалізовувати соціальну адаптацію студентів. Об'єкт дослідження – організація педагогічного супроводу інклюзивного навчання молоді із вадами слуху в умовах ЗВО. Предмет дослідження – методична структура формування технологій та моделей педагогічного супроводу інклюзивного навчання молоді із вадами слуху в умовах ЗВО. Методи дослідження: теоретичні: концептуальний аналіз наукової літератури з проблеми дослідження; порівняння, теоретичне моделювання; емпіричні: діагностичний комплекс, спрямований на виявлення: особливостей здійснення педагогічного супроводу молоді із вадами слуху в умовах інклюзивного навчання й анкетування (анкета для педагогів).

Ключові слова: інклюзивна освіта; елемент; специфіка; структура; технології; моделі навчання; соціалізація; суспільство.

Babych A.I., Kernesh V.P.

Kyiv National University of Technologies and Design

INTRODUCTION OF ELEMENTS OF INCLUSIVE EDUCATION FOR STUDENTS OF UKRAINE WITH HEARING IMPAIRMENT IN ZVO

Abstract. The relevance of the chosen research topic is determined by the fact that one of the most acute modern social problems is the health of children and youth. Inclusive education is part of the concept of social inclusion (social inclusion), which emerged as a result of the transition of most societies to democratic values, respect for fundamental human rights and freedoms. The practical significance and insufficient scientific development of the problem of introducing inclusive education in higher education institutions using effective technologies and models of specific training of teachers to work in new integrative conditions led to the choice of work topic and its tasks. The aim of the work is scientific and theoretical substantiation of technology and models of pedagogical support of inclusive education of students with hearing impairments in the conditions of free economic education, which will improve the quality of higher professional education, in particular allow to train highly qualified specialists, better implement social adaptation of students. The object of the research is the organization of pedagogical support of inclusive education of young people with hearing impairments in the conditions of free speech. The subject of the research is the methodical structure of formation of technology and models of pedagogical support of inclusive education of youth with hearing impairments in the conditions of free speech. Research methods: theoretical: conceptual analysis of scientific literature on the research problem; comparison, theoretical modeling; empirical: a diagnostic complex aimed at

identifying: features of pedagogical support of young people with hearing impairments in the context of inclusive education and questionnaires (questionnaire for teachers).

Keywords: *inclusive education; element; specificity; structure; technologies; learning models; socialization; society.*

Вступ. Актуальність вибраної теми дослідження визначається тим, що однією з гострих сучасних соціальних проблем є стан здоров'я дітей та молоді. Інклюзивна освіта є частиною концепції соціального залучення (соціальної інклюзії), що з'явилася як результат переходу більшості суспільств до демократичних цінностей, поваги до основних прав та свобод людей. Національна доповідь про людський розвиток 2014 «Україна: на шляху до соціального залучення» відносить до категорій, які мають підвищені ризики відторгнення від освіти, дітей, підлітків і молоді, які мають особливі потреби у навчанні, (головним чином учнів спеціалізованих шкіл із порушеннями слуху, осіб з інвалідністю), для яких навчання і набуття вищої освіти у закладах вищої освіти (ЗВО) після закінчення шкіл, ліцеїв, коледжів та професійне навчання у професійно-технічних навчальних закладах (ПТНЗ) не відповідають їхнім потребам та спрямуванням [1].

Водночас в останнє десятиліття широкого визнання в Україні набула інклюзивна освітня парадигма, оскільки саме ця форма навчання є такою, що найбільше відповідає принципам правової демократичної держави і розглядається в усьому світі як одна з важливих передумов повноцінного входження дітей з особливими освітніми потребами, зокрема, учнів із вадами слуху, та студентства до системи суспільних відносин. Школярі, ліцеїсти та молодь із вадами слуху в цілому по Україні і світу є найменш численною категорією населення, інтегрованих до ЗВО, коледжів та професійно-технічних навчальних закладів. Це єдина категорія молодих людей із особливими освітніми потребами, що, зважаючи на позицію Всесвітньої федерації глухих, зазначена в окремому пункті Саламанської декларації (1994). Ідеться про те, що основою успішної інтеграції цих учнів чи слухачів вузів у навчальний процес є забезпечення безбар'єрної комунікації і взаємодії відповідно до особливих освітніх потреб [1]. У цьому контексті проблема педагогічного супроводу як засобу забезпечення особливих освітніх потреб людей із вадами слуху є актуальною для сучасної педагогічної науки. Здатність особистості адаптуватися до соціального середовища є однією із заporук її успішного входження в колектив, а як наслідок – внутрішнього комфорту. Освітній інклюзивний простір стає доступним для таких дітей і молоді, адже право на рівний доступ до якісної освіти та навчання в умовах ЗВО, коледжів і ПТНЗ – це право всіх людей [1].

Інтегрування молоді із вадами слуху у ЗВО – це процес, який набуває усе більшого поширення в освіті. Можна стверджувати, що інтеграція – це закономірний етап розвитку системи інклюзивної освіти, який пов'язаний з переосмисленням суспільством і державою ставлення до осіб з особливими потребами, з визнанням їхнього права на одержання рівних з іншими можливостей у різних галузях життя, зокрема освіти. Залучення учнів із вадами слуху до діяльності в колективі здорових однолітків сприяє розвитку у них самостійності, упевненості, сміливості, інших особистісних якостей. Суспільство зобов'язане дати можливість кожній дитині різного віку, незалежно від її потреб та інших обставин, повністю реалізувати свій потенціал, приносити користь суспільству і стати повноцінним його членом. Водночас наше сьогодення – це зміна ціннісних орієнтацій в освіті, визначення розмаїття кожної дитини, обумовлене зміною освітньої парадигми на гуманістичну – «освіта для всіх, ЗВО для всіх» [2].

Постановка завдання. Впровадження інклюзивного навчання в систему освіти України є відображенням об'єктивних вимог, які висувуються демократичним суспільством, що має на меті забезпечити право на освіту всім своїм громадянам, зокрема людям з особливими фізичними і освітніми потребами. Цей процес має інноваційний та творчий характер, тому що пов'язаний з постійним пошуком більш досконалих і, як наслідок, більш ефективних способів організації навчання з урахуванням особливостей освітніх потреб його учасників. Впровадження чіткості і структурованості технології та моделей у практику інклюзивного навчання забезпечить уникнення методу «проб та помилок» під час роботи з молоддю з особливими освітніми потребами. Без знання технологічних підходів, принципів та конкретних методик роботи з студентами із вадами слуху неможливі планування, організація та здійснення інклюзивного навчального процесу [3].

Технологічно підготовленому фахівцеві значно легше освоїти професійну специфіку роботи з студентами із вадами слуху та ефективно виконувати свої професійні функції. Говорячи про технологізацію інклюзивного процесу в цілому, можна зауважити, що в багатьох його напрямках вже визначено певні алгоритми на відповідні технології, процес розширюється та вдосконалюється і тут головне запровадити системність, послідовність та наступність [4].

ЗВО необхідно знаходити шляхи, які б забезпечували успішне навчання всіх слухачів, зокрема молоді із вадами слуху. Проблема, яка стоїть перед інклюзивним навчальним закладом, полягає в розробці особистісно орієнтованих педагогічних методів, які б забезпечили успішне навчання всіх слухачів, оскільки групи формуються змішані (чуючі і не чуючі слухачі разом). Основний принцип інклюзивного навчального закладу полягає в тому, що всі слухачі мають навчатися разом в усіх випадках, коли це виявляється можливим, не зважаючи на певні труднощі чи відмінності, що існують між ними. Інклюзивні навчальні заклади мають визнавати і враховувати різноманітні потреби своїх студентів шляхом узгодження різних видів і темпів навчання, а також забезпечення якісної освіти для всіх шляхом розробки відповідних навчальних планів, стратегії викладання, запровадження організаційних заходів, використання ресурсів і партнерських зв'язків зі своїми громадами [5-6].

Освітні аспекти навчання студентів з особливими потребами, як одного із аспектів інклюзивної освіти в умовах професійно-технічного навчального закладу, досліджували такі науковці як: О. Пашенко, І. Гриценко, Н. Софій, Р. Вайнола, Л. Сергеева, А. Замша, К. Кольченко, Д. Коноплицька, Н. Королюк, О. Купреєва, Г. Мазарська, Г. Нікуліна, І. Родименко, Г. Шевченко, О. Крсеєк та ін. Соціальний супровід дітей з особливими потребами досліджували: Л. Дроздова, А. Кокарева, А. Колупаєва, О. Песоцька, Г. Сергієнко, П. Таланчук, Л. Тюптя, Л. Урядова, В. Шиян, К. Дубич та ін. Інформаційно-технічна революція, що охопила всі сфери діяльності, перетворилася на глобальний прискорювач соціально-педагогічного прогресу, підвищення рівня освіти та якості життя дітей та молоді з особливими потребами. Інновації у вигляді технології та моделей інклюзивного навчання, які сьогодні супроводжують систему освіти, здійснюють серйозний вплив на характер педагогічних процесів, професійних стосунків, їх удосконалення та гармонізацію. Особливої актуальності ці технології та моделі набувають у сучасній Україні, коли відбуваються докорінні зміни у сфері інклюзивного навчання учнів із вадами слуху як у школах, професійно-технічних навчальних закладах, коледжах, так і у ЗВО. У педагогічній діяльності спостерігається процес відмови від багатьох стереотипів часів Радянського Союзу, коли існувала тенденція, що дітям з особливими потребами достатньо державної допомоги, а освіта є зовсім необов'язковою. Розроблення й освоєння технології та моделей інклюзивного навчання в педагогічній сфері діяльності, їх

послідовне застосування на практиці – важлива вимога до професійної педагогічної роботи в організації інклюзивного навчання в системі освіти України [1–11].

Ця праця науковців, педагогів, сурдоперекладачів допоможе сформувати системне бачення особливостей організації й реалізації технології і моделей педагогічного супроводу студентів із вадами слуху в умовах інклюзивного навчання, оскільки досі в Україні навчання цієї категорії студентів здійснювалося у спеціальних освітніх закладах за застарілими підходами.

Результати досліджень. Однією з причин розбалансованості інклюзивного освітнього простору є суперечності існування між дітьми та молоддю з особливими потребами та суспільством. Від вирішення цієї кардинальної проблеми багато в чому залежать темпи інклюзивного процесу, його ціннісні орієнтири та духовні принципи. Технології інклюзивного навчання виступають як науково місткий ресурс, використання якого дає змогу не лише вивчати і передбачати різноманітні освітні зміни, а й активно впливати на життя тих, хто перебуває в інклюзивному процесі, та отримувати ефективний прогнозований результат [1–10].

Аналіз наукових досліджень і сучасної практики свідчить, що педагогічний супровід студентів із вадами слуху в інклюзивних умовах навчання, як вид педагогічної діяльності, ще не став предметом комплексного педагогічного дослідження. Під час експериментального дослідження виявлено суперечності між специфічними вимогами до педагогів, які працюють в інклюзивних умовах навчання, і фактичним рівнем їхньої професійної підготовки. Завдання інклюзивної освіти полягає в організації навчально-виховного процесу, який би задовольняв освітні потреби всіх дітей; в розробці системи надання спеціальних освітніх і фахових послуг для студентів із вадами слуху; в створенні позитивного клімату у студентському середовищі [6–11].

Зважаючи на це, визначено технології впровадження інклюзивного навчання в систему освіти України та проведено дослідження експериментальної апробації технології та моделей педагогічного супроводу студентів із вадами слуху в інклюзивних умовах навчання ЗВО.

Отже, для проектування та реалізації освітньої програми було обрано парадигму, орієнтовану на слухачів курсу, яка спирається на компетентність педагогів, створена за найактивнішої участі викладачів та майстрів виробничого навчання, як консультанта, так і фахівця-практика. Співпраця педагогів масової та спеціальної освіти набуває особливої вагомості. Під час інтенсивного педагогічного навчання забезпечувалася інтеграція набутого досвіду педагогів з попереднім досвідом, оскільки змістове наповнення програми розкриває особливі освітні потреби слухачів із вадами слуху, специфічну організацію навчального середовища, мету, завдання й функції педагогічного супроводу та засоби їх реалізації [11].

Завдання впровадження програми інтенсивного педагогічного навчання полягало в тому, щоб: систематизувати знання педагогів щодо інклюзивної форми навчання; особливих освітніх потреб слухачів із вадами слуху; практичного забезпечення соціального й навчального напрямів педагогічного супроводу слухачів із вадами слуху; сформувати вміння розвивати інклюзивну культуру в групі (навчальному закладі, громаді); виявляти та аналізувати особливі освітні потреби слухачів із вадами слуху і на цій основі критично вибудовувати організацію та реалізовувати педагогічну діяльність для забезпечення соціонавчальної інтегрованості цих людей, співпрацю із фахівцями зі спеціальної освіти.

Адресною аудиторією для запровадження програми були залучені педагогічні працівники та асистенти КНУТД та ККПН (ККЛП). Розроблялася анкета для виявлених особливостей педагогічної діяльності викладачів та асистентів під час оцінювання, планування й практичного втілення педагогічного супроводу учнів та студентів із

вадами слуху в умовах інклюзивного навчання ЗВО і коледжів. Розроблена анкета була спрямована на виявлення уявлення педагогів про: організаційно-фахове забезпечення процесу інклюзивного навчання студентів із вадами слуху (обізнаність щодо організації інклюзивного навчання у закладі; особливих освітніх потреб студентів із вадами слуху; підтримку педагогів щодо організації супроводу таких студентів); прилаштування навчального середовища до потреб студентів; реалізацію педагогічного супроводу під час навчання. На основі анкетування було проведено порівняльний аналіз результатів педагогічних працівників до та після формульовального впливу [11].

Здебільшого вся відповідальність за навчання студентів із вадами слуху покладається на асистентів викладачів, кураторів та сурдоперекладачів (див. рис. 1), тоді як викладач зосереджується на навчальній успішності студентів із вадами слуху. Вочевидь, педагоги відстоюють такі позиції, бо наявність ще одного педагога в групі суперечить їхнім традиційним уявленням про організацію процесу навчання. Це може бути наслідком непорозуміння між ними ще на етапі планування заняття або свідчить про неготовність співпрацювати разом в одному навчальному просторі – інклюзивній групі.

Своєрідна дистанція педагога може бути наслідком традиційної звички у самостійності щодо планування й ведення уроку, інтерпретування й оцінювання результатів. Тоді як на асистента покладається функція відповідальності за окремого студента (студентів). Це проявляється в орієнтації педагогів на процес своєї праці (хто головний у групі, хто проводить заняття тощо), а не на результат – соціонавчальну інтегрованість студентів.

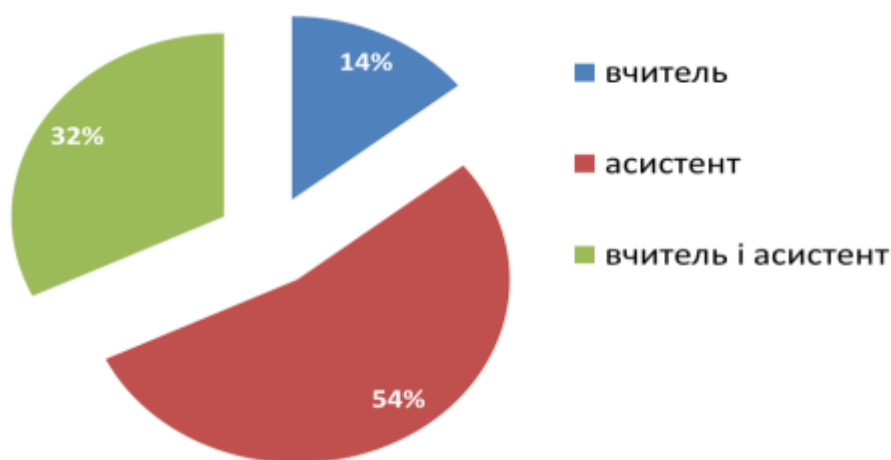

Рис. 1. Результати розподілу відповідальності за супровід студентів із вадами слуху

Більшість опитаних впевнені, що для студентів із вадами слуху мають бути створені спеціальні умови в навчальному просторі. Зокрема, як видно з рис. 2, більшість педагогів вважають, що слухачам із вадами слуху має надаватися постійна підтримка асистента викладача; такі студенти мають бути відокремлені від інших хоча б «окремою партою»; якщо такий студент не один у групі, то мають триматися «окремою групою з асистентом».

Зауважимо, що за такої організації навчальної діяльності в інклюзивних умовах студенти із вадами слуху ставатимуть пасивними об'єктами, а не активними суб'єктами взаємодії у процесі навчання. Цей підхід, скоріше, сприятиме усамітненості, ізольованості таких студентів, аніж набуттю ними соціальної компетентності, що є провідною метою інклюзивної форми навчання.

Рис. 2. Уявлення педагогів щодо того як мають сидіти в аудиторії учні із порушеннями слуху

Отже, за результатами анкетування встановлено, що педагоги мають хибні уявлення про шляхи та засоби забезпечення соціоінтегративних потреб, оскільки своїми діями сприяють поглибленню ізоляції цих студентів. Цікаво, що 89,29% опитаних упевнені, що знають, як допомогти студентам із вадами слуху освоїтися в навчальному колективі, потоваришувати з однокласниками, налагодити успішну взаємодію в навчально-виховному процесі. Це вказує на те, що студенти із вадами слуху не мають відчувати труднощі у встановленні соціальних контактів з однолітками, якічують; невпевненість, знижену пізнавальну активність чи незацікавленість в спільній діяльності тощо. Водночас ці результати виявилися хибними, оскільки стан соціонавчальної інтегрованості у дослідженні вказує на те, що студенти із вадами слуху відчувають труднощі у встановленні соціальних контактів з однолітками, якічують; невпевненість, знижену пізнавальну активність, незацікавленість у спільній діяльності тощо.

Порівняльний аналіз результатів дослідження вказує на певні суперечності між уявленнями педагогів про ефективність педагогічного супроводу, його сутність, специфіку забезпечення особливих освітніх потреб студентів із вадами слуху в умовах інклюзивного навчання, з одного боку, та реальними результатами їхньої педагогічної діяльності, з іншого боку. Зважаючи на це, виникає потреба у з'ясуванні чинників, що зумовлюють неефективність педагогічного супроводу.

Одна з причин – недостатня обізнаність педагогів щодо особливостей організації інклюзивного навчання студентів із вадами слуху. Так, жоден із педагогів не пройшов підвищення кваліфікації із особливостей навчання саме цієї категорії студентів, і лише 7,14% мають спеціальну освіту чи досвід роботи з такими слухачами. Водночас педагоги не отримують консультативну підтримку щодо питань організації процесу інклюзивного навчання студентів з вадами слуху [7–11].

На базі КНУТД та ККПН (ККЛП) проводилися: міжнародна науково-практична конференція «Kyiv Tech & Fashion»; виступи педагогів з доповідями; науково-методичні семінари; «круглий стіл» з обговоренням питань на тему «Проблеми та труднощі під час навчання та виховання слухачів коледжів та ЗВО з вадами слуху»; відеоуроки «Інклюзивна освіта – крок у майбутнє»; тему «Збір зварювального апарату компанії «Geberit», зварювання поліетиленових труб (HDPE)»; «Виробництво товарів легкої промисловості»; «Робота у модельній агенції для людей з вадами слуху»; «Міс нечуюча України»; проведення щорічних курсів з вивчення жестової мови для всіх бажаючих і фахівців на території ККПН (ККЛП) за підтримки асоціації УТОГ.

Отже, за результатами дослідження виявлено, що педагогічний супровід студентів із вадами слуху в актуальних умовах здійснюється неефективно. Чинниками неефективності є недостатня обізнаність педагогів щодо специфіки інклюзивного навчання студентів із вадами слуху та відсутність фахової консультативної підтримки фахівців. Виявлені особливості педагогічної діяльності викладачів та асистентів, стан соціонавчальної інтегрованості студентів із вадами слуху вказують на необхідність визначення організаційно-педагогічних умов ефективного забезпечення педагогічного супроводу студентів із вадами слуху в умовах інклюзивного навчання.

Висновки. Останніми десятиліттями в усьому світі відбуваються докорінні зміни у розумінні та забезпеченні якісної освіти для дітей з особливими потребами. В Україні також поширюються новітні освітні технології, в основу яких покладено принцип урахування інтересів таких дітей.

Одним із основних принципів міжнародних стандартів є право дітей та молоді з особливими потребами на інтеграцію в суспільство, основою якої є забезпечення таким людям доступу до якісної освіти різного рівня.

В Україні донині досить не конкретним є поняття «інвалід», недосконалі правові засади забезпечення соціальної адаптації людей з функціональними обмеженнями, проте набуває розвитку соціальна модель інтеграції. У межах соціальної моделі допомога дітям та молоді з обмеженими функціональними можливостями передбачає: розширення сфери їх соціальних контактів; створення сприятливих умов; забезпечення різних видів консультування; навчання учнів та студентів із вадами слуху в ПТНЗ, коледжах та ЗВО; допомогу в професійному самовизначенні та працевлаштуванні; розвиток потенційних можливостей слухачів; створення мережі громадських організацій, залучення волонтерів до роботи з дітьми з обмеженими функціональними можливостями.

Навчання людей із вадами слуху спільно з їхніми здоровими однолітками сприяє їхній соціальній адаптації. Таке навчання є корисним також і для здорових людей, бо вони навчаються розуміти проблеми інших, стають добрішими.

Освіта молоді із вадами слуху має передбачати залучення їх до загальної діяльності разом із іншими слухачами. Стратегічна мета цього процесу – формування нової філософії суспільства, державної політики щодо людей з вадами слуху.

Експериментальна апробація розробленої технології педагогічного супроводу доводить, що впровадження технології педагогічного супроводу в процес навчання якісно змінило організацію та реалізацію педагогічного супроводу на кожному з етапів цього процесу, що відповідно сприяло зменшенню чисельності «ізольованих» студентів із вадами слуху (з 42,31% до 15,38%); зростанню показників взаємодії цих слухачів зі чуючими одногрупниками (з 7,69% до 26,92%); зменшенню обсягу взаємодії із асистентом викладача (з 76,97% до 67,23%).

Отже, результати дослідження доводять, що розроблена технологія та моделі сприяють забезпеченню якості педагогічного супроводу слухачів із вадами слуху в умовах інклюзивного навчання, а отже, і їхній інтегрованості.

Список використаної літератури

1. Про внесення змін до деяких законів України про освіту щодо організації інклюзивного навчання: Закон України № 1324 від 05.06.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/31601/
2. Дятленко Н. М. Асистент учителя в інклюзивному класі: навч.-метод. посіб. / Н. М. Дятленко, Н. З. Софій, О. В. Мартинчук, Ю. М. Найда, під заг. ред. М. Ф. Войцехівського. – К.: ТОВ Видавничий дім "Плеяди", 2015. – 172 с.
3. Барладим В. М. Педагогічні технології: аналіз та перспективи їх використання / В. М. Барладим // Інформаційні технології і засоби навчання. – 2013. – № 5. – С. 116–125.
4. Колупаєва О. М. Педагогічні технології інклюзивного навчання: навч.-метод. посіб. / А. А. Колупаєва, О. М. Таранченко. – Тернопіль: Мандрівець, 2015. – 123 с. (Серія: Інклюзивна освіта).

5. Індекс інклюзії: розвиток навчання та участі в життєдіяльності шкіл: посібник / Тоні Бут; пер. з англ. – К.: ТОВ Видавничий дім "Плеяди", 2015. – 190 с.
6. Колупаєва А. А. Професійне співробітництво в інклюзивному навчальному закладі: навч.-метод. посіб. / А. А. Колупаєва, Е. А. Данілавічюте, С. В. Литовченко. – К.: Видавнича група "А.С.К.", 2012. – 197 с.
7. Бабич А. І. Педагогічна майстерність та її елементи / А. І. Бабич, О. А. Вуштей // Матеріали XXXVII Всеукраїнської наукової інтернет-конференції "Вітчизняна наука на зламі епох"; Журнал "Virtus". – К., 2017. – 37 с.
8. Бабич А. І. Дистанційна освіта для людей з особливими потребами як крок до співпраці з європейською і світовою спільнотою / А. І. Бабич, О. А. Вуштей // Матеріали XXIII Міжнародної науково-практичної конференції "Інформаційні технології в економіці, менеджменті і бізнесі. Проблеми науки, практики і освіти". – К.: Європейський університет, 2017. – 17 с.
9. Бабич А. І. Відкрита освіта як засіб реалізації концепції безперервної освіти / А. І. Бабич, О. А. Вуштей // Матеріали XXIII Міжнародної науково-практичної конференції "Інформаційні технології в економіці, менеджменті і бізнесі. Проблеми науки, практики і освіти", 29 листопада 2017 року. – К.: Європейський університет, 2017. – 21 с.
10. Бабич А. І. Сучасні проблеми навчання та інклюзії людей з особливими потребами в загальноосвітній простір / А. І. Бабич, О. А. Вуштей // Матеріали II Міжнародної конференції текстильних та фешн технологій «KyivTex & Fashion», 1–2 листопада 2018 р. – К.: КНУТД, 2018. – 24 с.
11. Бабич А. І. Впровадження елементів інклюзивної освіти для студентів України з порушенням слуху у ЗВО / А. І. Бабич // Випускна кваліфікаційна робота слухача курсів підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників. – К.: КНУТД, 2019. – 38 с.